

Р. О. Винничуккандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту персоналу та адміністрування
Національного університету «Львівська політехніка»

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ НАВИЧОК СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ЗВО

Стаття присвячена актуальним сьогодні питанням доцільності запровадження компетентнісного підходу у вищій школі. Натепер у світі відбуваються стрімкі зміни, пов'язані з науково-технічним прогресом, зміною парадигми мислення, формуванням кардинально нових професій майбутнього та появою вимог до нових навичок, які стосуються емоцій, комунікацій, креативності тощо. Зважаючи на це, виникає гостра необхідність перегляду застарілих підходів до системи навчання загалом і вищої освіти зокрема. У процесі аналізу сучасних досліджень виявлено, що більшість науковців схиляється до того, що такі зміни є позитивними та невідворотними. Водночас з'ясовано декілька протилежних точок зору й запропоновано рішення для згладжування таких поглядів у межах формування творчої компетенції. Проведено паралель між такими поняттями, як «компетенція», «компетентність» і «компетентнісний підхід», визначено їх трактування в різних науковців і дослідників, а також запропоновано авторське трактування цих термінів. Виділено різні види компетенцій і компоненти компетентності, які стосуються всіх напрямів життєдіяльності особистості. Грунтуючись на цих дослідженнях, у статті запропонована авторська класифікація ключових компетенцій для сучасного викладача ЗВО, яка включає так звані загальні компетенції, зокрема професійну, дослідницьку, методичну і творчу, а також спеціальні компетенції, такі як комунікаційна, емоційна, соціальна, ціннісна й мотиваційна. Автор розкрив сутність кожної з компетенцій у розрізі знань, умінь і навиків, де знання розглядаються як набір певного теоретичного матеріалу та розуміння тої чи іншої компетенції, умінь передбачає наявність інструментарію для застосування цих компетенцій у професійній діяльності, а навиків – здатність практично розвивати в студентів вищезгадані компетенції, що, на нашу думку, є основою компетентнісного підходу. У статті зроблено акцент на особливостях сучасних студентів, а також на тих компетенціях, які визначені необхідними будь-якому фахівцеві в майбутньому за прогнозами Всесвітнього економічного форуму та Ради Європи. Визначено перспективи подальших досліджень цього питання в контексті пошуку методів оцінювання кожної із запропонованих компетенцій, а також ефективних шляхів їх формування та розвитку.

Ключові слова: компетенція, компетентність, компетентнісний підхід, вища освіта, комунікації, емоційний інтелект.

Постановка проблеми. У сучасному світі стрімких змін зазнають усі напрями життєдіяльності суспільства, починаючи від бізнесу й закінчуючи соціальною сферою. Не є винятком і система освіти, де необхідність змін зумовлена не лише інформаційним і технічним розвитком, а й зміною покоління з кардинально новими цінностями та світоглядом. У контексті таких нових викликів виникає необхідність перегляду й розвитку компетенцій викладача ЗВО не лише для викладання навчальних дисциплін, а й для комплексного розвитку особистості студента, формування в нього гнучких навичок та адаптивності до викликів сьогодення, стимулювання його до критичного мислення, креативності, комплексного розв'язання проблем тощо. За прогнозами Всесвітнього економічного форуму очікується, що вже у 2022 році зміняться 42% навичок, необхідних для виконання будь-яких робіт. Окрім інформаційних і технологічних навичок, на перший план виходять навички міжособистісного спілкування, а також такі ключові

вимоги до сучасного працівника: креативність, співпраця, готовність навчатися впродовж життя, когнітивна гнучкість тощо. Передбачається, що лише до 2022 року 75 млн робочих місць, імовірно, будуть розподілені між 20 великими економічними блоками, тоді як 133 млн нових з'являться в галузях, які сьогодні тільки лише набирають вагу. За підрахунками, майже дві третини дітей, які розпочали навчання у 2016 році, очевидно, виконуватимуть роботи, які раніше не існували.

Зважаючи на це, викладачам ЗВО необхідно переосмислювати методи навчання студентів уже зараз, введення в навчальні плани поряд із науковим складником усебічний розвиток студента та змінюватися самим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на актуальність тематики, можемо знайти досить багато праць сучасних науковців, присвячених компетенціям, компетентності й компетентнісному підходу загалом, а також стосовно всіх рівнів української освіти зокрема.

Серед таких дослідників можемо виділити С. Бабак, Л. Дольникову, К. Рудницьку, М. Айзенбарт, Т. Сукаленко, О. Овчарук, С. Пролесєва та інших. Варто зауважити, що українські вчені та дослідники ще не дійшли спільної думки щодо вищезгаданого підходу й запровадження його у вищій школі, а тому видається доцільним проаналізувати думки науковців, узагальнивши їх, виокрепивши різні підходи та запропонувати авторське бачення підходів до формування й розвитку компетентностей викладача ЗВО.

Метою статті є формування переліку компетенцій, необхідних викладачеві ЗВО для ефективного процесу викладання та позитивної взаємодії зі студентами.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж переходити до компетенцій сучасного викладача ЗВО, видається доцільним уточнити понятійний апарат, а саме такі поняття, як «компетенція», «компетентність» і «компетентнісний підхід». Єдиної думки вчених про ці поняття нема, проте, на нашу думку, компетенція – це певний набір і поєднання знань, умінь і навичок індивіда з конкретного предмета, галузі чи виду діяльності. Тобто компетенція містить сукупність уявлень про природу явищ, процесів, систем, схем, методів чи інструментів, а також розуміння прикладного складника та практичного використання. Компетентність ж натомість – це вміння користуватися цими знаннями в безпосередній діяльності й застосовувати всі набуті навички на практиці. За твердженнями деяких дослідників, «компетенція – сукупність взаємопов'язаних якостей людини (знання, уміння, навички), необхідних для здійснення ефективної діяльності в певній галузі, а компетентність – володіння відповідними компетенціями, які включають особисте ставлення до предмета діяльності» [6]. Проте хотілося б доповнити це твердження щодо володіння не лише компетенціями, а й умінням їх практично застосовувати в повсякденній діяльності. Пропонується розглядати компетенції на трьох рівнях: розуміння, діяльності й буття [1]. Перший рівень – розуміння – це саме той базовий набір знань, необхідних для ведення професійної діяльності; другий – діяльність – це вміння ці знання в професійній діяльності використовувати; нарешті, третій рівень – буття – система професійних і загальнолюдських цінностей, здатність до співіснування з іншими людьми в соціумі. Компетентність виступає як якість, характеристика особи, яка дає змогу їй (або навіть дає право) вирішувати певні завдання, приймати судження у визначеній галузі [7].

Цікавим є твердження, про компетентність як багатоскладову систему, що містить низку компонент: мотиваційну (готовність проявляти свої компетенції), когнітивну (знання та розуміння сутності своїх компетенцій), поведінкову (проявляти ком-

петенцію в будь-яких ситуаціях), ціннісно-смыслову (застосовувати компетенцію відповідно та доречно), емоційно-вольову (уміння регулювати свої поведінкові моделі) [3]. Тому в основі компетентності лежать не тільки інтелектуальні, а й емоційні, ціннісні, моральні складники [8].

З іншого боку, виділяють інструментальні компетенції (когнітивні здібності, технологічні уміння, лінгвістичні уміння та комунікаційні здібності), міжособистісні компетенції (індивідуальні здібності, пов'язані з умінням виражати почуття й формувати стосунки, з критичним осмисленням і здатністю до самокритики, а також соціальні навички, пов'язані з процесами соціальної взаємодії та співпраці, умінням працювати в групах, брати соціальні й етичні зобов'язання) та системні компетенції (поєднання розуміння, відношення та знання, що дають можливість сприймати співвідношення частин цілого одна з одною та оцінювати місце кожного з компонентів у системі, здатність планувати зміни з метою вдосконалення системи й конструювати нові системи) [2]. Якщо говорити про викладача ЗВО, то перелік компетенцій може бути досить широкий і стосуватися передачі інформації студентам, виховних і просвітницьких функцій, емоційного складника взаємодії «викладач-студент», теоретичних знань не лише з предмета викладання, а й психології, педагогіки, управління, теорії поколінь і багато іншого.

Широкої популярності зараз набувають компетентнісні підходи в управлінні персоналом, які ґрунтуються на аналізі й оцінюванні набору компетенцій, необхідних для реалізації поставлених перед працівником завдань, виконання ним основних функцій, досягнення цілей і забезпечення успішної та ефективної діяльності організації. Компетентнісний підхід переміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок майбутніх фахівців у площину формування й розвитку здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання й досвід у різних ситуаціях [6]. Переходячи до питань вищої освіти, можна зауважити, що компетентнісний підхід передбачає не лише перелік певних компетенцій у викладача та вміння їх ефективно використовувати й застосовувати, а й, що найважливіше, уміння формувати ці компетенції в студентів. Зокрема, під поняттям «компетентнісний підхід в освіті» українська дослідниця О. Пометун розуміє спрямованість освітнього процесу на формування й розвиток основних базових і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу має бути формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості [4]. Хоча варто зауважити, що компетентнісні підходи в системі освіти мають не лише своїх послідовників, а й критиків.

Зокрема, існує твердження, що уніфікація освітніх систем і навчальних процесів, з одного боку, нищить креативні елементи в самобутніх освітніх осередках, значно зменшує можливості освітнього пошуку та інновацій, сприяє бюрократизації освітньої ситуації, а з іншого – усе одно не має шансів на успіх, здатна хіба що симулювати єдність, а не забезпечувати її [5]. Проте, на нашу думку, тут швидше йде мова про уніфікацію певного переліку компетенцій, а що стосується їх смислового наповнення, то очевидним є те, що кожен із напрямів життєдіяльності має своє смислове навантаження, а отже, і своє, унікальне, компетентнісне наповнення. Звісно, компетентнісний підхід в освіті загалом та у вищій освіті зокрема ще потребує значного доопрацювання й удосконалення, зокрема збалансування всієї системи освіти, зміну загальних підходів до викладання, формування стійкої освітньої культури й ціннісно-етичних норм тощо. Але віримо, що це найефективніший натеper підхід, який може забезпечити стійкі результати в якості вищої освіти України.

Радою Європи визначено п'ять ключових компетенцій, якими має володіти сучасна молода людина. Серед них, зокрема, політичні й соціальні компетенції; компетенції, пов'язані із життям у багатокультурному суспільстві; комунікативні компетенції; інформаційні компетенції, а також здатність навчатися впродовж життя [3]. За твердженнями біологів, вік від 15 до 25 років, що в більшості припадає на час навчання у ЗВО, є найбільш сприятливим для професійного й соціального

зростання, набуття досвіду. Зусилля всіх учасників навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі мають спрямовуватися на виховання глибоко моральної, порядної особистості студента, від якого, можливо, залежатиме розвиток суспільства, держави [2].

Нижче пропонуємо авторське бачення переліку ключових компетенцій для викладача ЗВО, а також те, як має відбуватися їх розвиток і взаємодія.

На нашу думку, доцільно виділяти такі компетенції сучасного викладача, поданих на рис. 1: професійну, дослідницьку, методичну, творчу, комунікативну, емоційну, соціальну, ціннісну та мотиваційну, частина з яких належить до безпосереднього предмета викладання й дослідження викладача, а частина – до вмінь і здатностей ефективно взаємодіяти зі студентами.

Розглянемо детальніше кожну із запропонованих компетенцій у розрізі знань, умінь і навиків викладача вищої школи, де під знаннями розуміємо наявність теоретичної інформації з того чи іншого питання; під умінями передбачаємо набір інструментів для реалізації визначеної компетенції, а під навиками – досвід передачі цієї компетенції студентам. Професійна компетенція передбачає володіння предметом викладання, розуміння сучасних тенденцій, наявність найсвіжішої інформації та даних, умінь доступно пояснити теоретичний матеріал студентам та отримати зворотній зв'язок від них; дослідницька компетенція містить у викладача набір інформації про джерела досліджень, техніки й методи проведення наукових досліджень, інструменти аналізу, порівняння, класифікації, умінь шукати релевантну інформацію, порівнювати різні її джерела, проводити польові дослідження на кшталт анкетувань, спостережень, роботи з експертами тощо, а також досвід залучення до таких досліджень студентів і проведення спільних проєктів, доповідей, публікацій; методична компетенція розуміє під собою правильну подачу теоретичних і практичних матеріалів, умінь чітко, структуровано та логічно їх викладати, розраховувати час, необхідний для вивчення тої чи іншої теми, формувати методичні матеріали, наочні посібники, презентаційні схеми, а також методичні рекомендації та вказівки до різного виду робіт студентів. Саме методична компетенція викладача може допомогти студенту сформувати навик цілепокладання, структурування будь-яких даних, опрацювання великої кількості інформації та виділення головного й інші

Рис. 1. Загальні та спеціальні компетенції викладача ЗВО

Власна розробка автора.

навики, пов'язані з опрацюванням матеріалів. Ще однією компетенцією, яку ми виділили в блок загальних, є творча компетенція, яка спрямована на формування нестандартних підходів до освітнього процесу: подачі матеріалу, оцінювання студентів, проведення різноманітних освітніх заходів. Це саме та компетенція, яка, на нашу думку, може дещо вирішити вищезгадану проблему уніфікації компетенцій і зменшити тиск на викладача, урізноманітнити освітню систему, а також збільшити мотивацію та залученість студентів до навчання, відвідування пар і виконання завдань.

Не менш важливими є так звані спеціальні компетенції, якими, на нашу думку, повинен володіти будь-який викладач ЗВО. Першою з них доцільно виділити комунікаційну компетенцію й одразу зауважити, що її зміст дещо ширший, аніж «здатність людини до спілкування в деяких видах мовленнєвої діяльності, яка являє собою набуту в процесі природного спілкування або спеціально організованого навчання особливу якість мовної особистості» [9]. Комунікаційна компетенція передбачає наявність знань про особливості комунікації з різними типами особистостей і різними поколіннями, розуміння каналів комунікації та вміння звертатися до кожного з них, володіння методами фасилітації, медіації, коучингу, уміння налагоджувати ефективний зворотній зв'язок, управляти групою динамікою, працювати з очікуваннями та переконаннями. Тому ця компетенція заслуговує на особливе місце в загальній системі компетенцій сучасного викладача. Поряд із цією компетенцією виділяємо також емоційний складник компетентності. У сучасному світі економіки вражень та емоцій питання, пов'язані з емоційним інтелектом особистості, є такими ж важливими, як професійний складник діяльності, а іноді й навіть важливішими. Емоційна компетентність передбачає розуміння теорії та ключових підходів до емоційного інтелекту, володіння чотирма його рівнями – усвідомлення власних емоцій, уміння до саморегуляції, високий рівень емпатії й уміння взаємодіяти з емоціями інших. Зважаючи на особливості сучасних студентів – представників покоління Z, і їхню емоційну обмеженість, важливою місією викладачів є формування стійкого емоційного інтелекту в студентів як необхідної умови успішного їх функціонування в соціумі. З іншого боку, емоційна компетенція – це ще й про вміння зменшувати емоційне напруження, уникати емоційного вигорання, що особливо небезпечно для професій виду «людина-людина». Із цього також випливає наступна компетенція – соціальна. На нашу думку, ця компетенція ілюструє вміння взаємодіяти в межах усіх соціальних груп, знання про моделі поведінки в інклюзивних і мультикультурних колективах, а також виховання в студентів толерантно-

сті, поваги один до одного, однакове сприйняття всіх членів суспільства й терпиме ставлення до інакомислення. У світлі глобальних світових тенденцій, з одного боку, та української ментальності – з іншого, виховання соціальної компетенції як у викладачів, так і у студентів має першочерговий характер. Ціннісна компетенція дещо перегукується із соціальною, проте вважаємо за доцільне її виокремити, адже ціннісне підґрунтя особистості накладає відбиток не лише на комунікацію чи соціальну взаємодію, а й на всі сфери життєдіяльності, у тому числі й професійну. Тому майбутні фахівці повинні мати правильні ціннісні орієнтири, які перегукуються з особистісними, національними та світовими цінностями. І ще однією компетенцією з переліку спеціальних є мотиваційна компетенція. Тут іде мова про знання мотиваційних теорій і підходів, усвідомлення основних мотивів людини, а також стимулів для досягнення мети, уміння залучити студентів до праці, об'єднати колектив, запропонувати потрібні саме цим студентам навички та знання, а також самому вміти відшукувати мотивацію до виконання різного роду завдань. Отже, основні компетенції викладача ЗВО в межах компетентнісного підходу спрямовані не лише на навчання студента, а й на формування цілісно розвиненої особистості.

Висновки і пропозиції. У статті встановлено, що запровадження в системі вищої освіти компетентнісного підходу має загалом позитивний ефект і є доцільним. Для уникнення можливих проблем чи труднощів з уніфікацією та урівнюванням запропоновано з-поміж інших компетенцій сучасного викладача ЗВО виділити творчу компетенцію, в основі якої лежить використання інноваційних і креативних підходів до викладання. Перспективами подальших досліджень є ретельне пропрацювання кожної з вищеописаних компетенцій на предмет її змісту, методів формування та розвитку, а також використання в практичній діяльності й передачі її студентам.

Список використаної літератури:

1. Айзенбарт М.Я. Сутність понять «компетентність» і «компетенція» в сучасній науковій парадигмі. *Молодь і ринок*. 2017. № 3. С. 88–92.
2. Бабак С.В., Бабак К.В. Компетенція та компетентність як ключові поняття педагогіки. Роль педагога у формуванні фахових компетенцій студентів вищих навчальних закладів. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. 2016. № 1. С. 59–68.
3. Дольнікова Л.В., Наконечна М.В. Теоретико-методологічний аналіз понять «компетенція», «компетентність» і «професійна компетентність». *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*.

- Серія 5 «Педагогічні науки: реалії та перспективи» : збірник наукових праць. 2018. № 65. С. 35–41.
4. Компетентнісний підхід як сучасний інструмент оновлення змісту освіти / О. Овчарук, М. Пустового, М. Сосніна, Н. Табачук, М. Філатова. *Технології інтеграції змісту освіти інтеграції змісту освіти : збірник наукових праць*. Київ, 2017. С. 161.
  5. Пролесєв С., Шамрай В. Компетентнісний підхід у філософії освіти: можливості і проблеми. *Філософія освіти*. 2017. № 1.
  6. Рудніцька К. Сутність понять компетентнісний підхід, компетентність, компетенція, професійна компетентність у світлі сучасної освітньої парадигми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2016. № 1. С. 241–244.
  7. Сукаленко Т.М., Позднякова О.О. Компетентність і компетенція – ключові поняття компетентнісного підходу в сучасній освіті. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія «Філологічні науки». 2018. № 46. С. 164–168.
  8. Ткачов А.С. Теоретичний аналіз понять «компетентність» та «компетенція». *Педагогіка та психологія*. 2019. № 55. С. 36–42.
  9. Толкачова А.С. Комунікативна компетентність: сутнісна характеристика поняття. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2015. № 40. С. 288–295.

Vynnychuk R. Competence approach to the development of contemporary university lecturer skills

The article is devoted to the current issues of the expediency of introducing a competent approach in higher education. Today, there are rapid changes in the world related to scientific and technological progress, a change in the paradigm of thinking, the formation of radically new professions of the future and the emergence of requirements for new skills relating to emotions, communication, creativity and more. Therefore, there is an urgent need to revise outdated approaches to the education system in general and higher education in particular. In analyzing current research, it has been found that most scientists are inclined to believe that such changes are positive and inevitable. At the same time, several opposing points of view were identified, and solutions were proposed to smooth such views within the framework of creative competence formation. The author drew a parallel between such concepts as "competence", "competency" and "competence approach", defined their interpretation by various scholars and researchers, and suggested his own authorial interpretation of these terms. The article highlights different types of competencies and competency components that relate to all areas of personal life. Based on these studies, the author proposed the classification of key competences for the modern university lecturer, which includes the so-called general competencies, including professional, research, methodological and creative, as well as special competences such as communication, emotional, social, value and motivation. The author has revealed the essence of each of the competences in terms of knowledge, ability and skills, where knowledge is considered as a set of theoretical material and understanding of one or another competence, the ability involves the availability of tools for applying these competencies in professional activity, and skills - the ability to practically develop in students competencies that, in our view, are the basis of a competency-based approach. The article focuses on the characteristics of modern students, as well as those competencies that are determined necessary for any specialist in the future according to the forecasts of the World Economic Forum and the Council of Europe. Prospects for further research of this issue in the context of finding methods for assessing each of the proposed competences, as well as effective ways of their formation and development, were determined.

Key words: competence, competency, competence approach, higher education, communication, emotional intelligence.